

KLECZEWSKA ENKLAWA GROBOWCÓW KUJAWSKICH. ZARYS PROBLEMU

THE KLECZEW ENCLAVE OF THE KUJAVIAN LONG BARROWS. AN OVERVIEW

Krzysztof Gorczyca

Muzeum Okręgowe w Koninie
ul. Muzealna 6; 62-505 Konin, Poland

ABSTRACT. The article is aimed at general overview of the long barrows of the Funnel Beaker Culture discovered in the Kleczew vicinity, Konin district. These tombs are largely destroyed and thus presented analysis is mostly based upon archive materials. According to accounts from the early half of the 19th century, there were 150 tombs in this area. Only 22 of them can be localised at present.

Na skupisko bezkomorowych grobowców typu kujawskiego kultury pucharów lejkowatych (KPL) w okolicach miejscowości Kleczew (powiat Konin) pierwszy zwrócił uwagę E. Raczyński w pierwszej połowie XIX wieku. Przedstawiony opis, relacjonujący ówczesny stan zachowania obiektów, nie pozostawia raczej wątpliwości, z jakiego typu konstrukcjami mamy do czynienia.

Kleczew pod tym względem istotnie zasługuje na uwagę badacza starożytności, bo gdy w innych miejscach takowe mogiły tu i ówdzie porozrzucane leżą, w Kleczewie kształcą one jakby starożytne *Necropolis*, czyli miasto śmierci.

Wspomniane kurchany (*sic!*), kształcą obszerne trzy place, mające po 500 do 600 kroków długości i szerokości, około których owe mogiły rzędem we cztery boki a przytem i w krzyż się przeciągają, po pięćdziesiąt i więcej na każdym placu, i tak formują jakby rynki jakie i ulice w tym przybytku śmierci.

Mogiły te w jednym końcu okrągławe mają około piętnastu kroków średnicy, drugim końcem zwązają się co raz bardziej, a długość ich ogólna wynosi 50 do sześćdziesięciu kroków. Skraje owych mogił ogromnemi, jakby do fundamentu kamieniami są otoczone, a ziemia pod kamieniami na trzy stopy zdaje się być poruszona, i tam zakopane są urny, żale i łożniki¹.

Nie jest jasne, czy E. Raczyński miał na myśli Kleczew jako miejscowość, czy (ówczesnym zwyczajem) jako centrum dóbr obejmujących wiele okolicznych wsi. Nie ulega

¹ Raczyński 1843, t. II, s. 421, 422.

jednak wątpliwości, że jeśli wspomniany autor nie przesadził w swym opisie, byłoby to największe (ponad 150 obiektów!) znane skupienie grobowców kujawskich na tak małym terenie obszaru Polski.

Niewykluczone, że wspomniane przez Ł. Gołębiowskiego w 1824 r. „w długim paśmie wznoszące się wzgórki z kamieni polnych, zdają się być mogilami” w okolicy Wilczyna i Skulska², mogły także być pozostałościami takich grobowców.

Gdzie bliżej lokalizować owe cmentarzyska, nie wiemy. Trwające ponad 160 lat zabiegi agrotechniczne, a także znaczna dewastacja terenu prowadzona od dziesięcioleci przez kopalnię węgla brunatnego skutecznie usunęły ich ślady.

Cytowane wzmianki umknęły uwadze W. Chmielewskiego³, gdy zbierał materiały do swej pracy *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*. Nie dotarły do niego także informacje zebrane w latach czterdziestych XX w. przez konińskiego amatora inż. A. Studzińskiego⁴, stąd w pracy tej kleczewskie grobowce megalityczne zostały pominięte. Dopiero działająca w latach pięćdziesiątych na tym terenie ekspedycja Muzeum Archeologicznego w Poznaniu zarejestrowała cmentarzyska w Zberzynie, Zberzynku (obecnie Woli Spławieckiej) i Rostoce oraz zanotowała informacje o zniszczonym cmentarzysku w Spławcach (obecnie sołectwo Złotków)⁵.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono dotychczas jedynie na dwóch grobowcach: w latach 1956–1957 w Zberzynie (jako stan. 4, obecnie Zberzynek należy do sołectwa Wola Spławiecka i stanowisko jest oznaczone numerem 2) oraz w roku 1979 w Zberzynie, stan. 3a, grobowiec IV⁶. Konsultantem naukowym tych ostatnich był śp. dr hab. Kazimierz Siuchniński.

Aktualnie w sąsiedztwie Kleczewa udało się na podstawie poszukiwań archiwalnych i terenowych zarejestrować 11 cmentarzysk (łącznie prawdopodobnie ok. 22 grobowców – patrz katalog i ryc. 1), z których, jak wspomniano, tylko 4 były dotychczas publikowane. Wydaje się, że mimo uzyskanych dość skromnych i zróżnicowanych informacji, jeśli chodzi o stopień ich pewności, warto wprowadzić je do obiegu naukowego.

Lokalizacja omawianych cmentarzysk nie odbiega od ogólnie znanych reguł lokowania grobowców megalitycznych KPL⁷. Charakteryzuje ją:

- umiejscowienie w specjalnie dobranym miejscu poza osadą;
- tendencja do lokowania grobowców w miejscach naturalnie eksponowanych, a zarazem w bliskim sąsiedztwie wody.
- dostępność odpowiedniego materiału do budowy obstaw megalitycznych pochodzącego z moreny dennej.

W grupie kleczewskiej najlepiej spełniają te warunki cmentarzyska w Kijowcu stan. 4, Rostoce stan. 5 i Nieborzynie stan. 23 (ryc. 4–8). Grobowiec z Kijowca wzniesiono na

² Kolberg 1964, s. 9.

³ Chmielewski 1952.

⁴ Studziński 1967.

⁵ Olczak 1957, s. 219–221; Wiślański 1958, s. 317–325; Tetzlaff 1961, s. 40–47.

⁶ Gorczyca 1981, s. 1–20; 1989, s. 245–246.

⁷ Wierzbicki 1992, s. 73 tam dalsza literatura.

krawędzi bezmiennej dolinki na wyróżniającym się wzniesieniu o północnej ekspozycji. Cmentarzysko w Rostoce ulokowano na cyplu o ekspozycji wschodniej doliny Strugi Kleczewskiej, a cmentarzysko w Nieborzynie usytuowano na cyplu o ekspozycji północno-zachodniej, wyniesionym nad doliną Strugi Biskupiej. Część grobowców była usytuowana nieco odmiennie od wspomnianych, a więc na stokach i krawędziach małych dolinek, jak Buszkowo stan. 1, Celinowo stan. 19, Ościslowo stan. 5. Być może wynikało to z braku w pobliżu wzniesień o większych deniwelacjach, co jest charakterystyczne dla Równiny Kleczewskiej.

Uwagę zwraca grupa megalitów, które zostały zbudowane na obszarze płaskim, a więc pozornie niezgodnie z regułą nakazującą maksymalne wyeksponowanie tych obiektów w terenie. Mowa tu o cmentarzyskach w Celinowie (Dąb) stan. 2, Woli Spławieckiej (Zberzynek) stan. 2 i Zberzynie stan. 3 i 3a. Są one wyraźnie odsunięte od krawędzi dolin o kilkadziesiąt, a nawet kilkaset metrów.

Na omawianym terenie nie ma problemu z budulcem, szczególnie na stokach dolin.

Zagadnieniem funkcji poszczególnych cmentarzysk, przypuszczalnie odmiennej w zależności od położenia w obrębie kleczewskiego mikroregionu osadniczego KPL, chciałbym zająć się nieco szerzej. Wszystkie omawiane cmentarzyska tworzą wyraźną grupę skupioną pomiędzy rynną Gopła i Jeziora Ślesińskiego od wschodu a rynną jezior Wilczyńskiego i Powidzkiego od zachodu (ryc. 1). Od południa zamyka to skupisko ryna Jeziora Gosławickiego. Omawiany teren należy do Pojezierza Kujawskiego, natomiast według podziału geomorfologicznego B. Krygowskiego⁸ znajduje się w obrębie Równiny Kleczewskiej. Równina ta rozcięta jest w układzie południkowym dwiema rynnami, które zajęte są przez misy jeziorne, tereny zatorfione oraz wykorzystane przez Strugę Biskupią (zachodnia) i Strugę Kleczewską (wschodnia).

Przeprowadzone na tym dość ograniczonym terenie, w ramach AZP, badania powierzchniowe ujawniły ponad 550 stanowisk związanych z KPL. Znakomita ich większość zlokalizowana jest na północ od równoleżnika wyznaczonego przez Kleczew (ok. 510), podczas gdy na południe znaleziono zaledwie 40 stanowisk KPL. Rzut oka na mapę glebową (ryc. 3) wyjaśnia zaobserwowaną sytuację. Właśnie na północy znajduje się płat najlepszych, czarnych gleb preferowanych zawsze przez rolnictwo.

Ostatnio w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że rozprzestrzenienie grobowców megalitycznych może odzwierciedlać strukturę osadniczą ludności KPL. Są one bardzo często, zgodnie z hipotezą C. Renfrew⁹, traktowane jako symbol praw danej grupy ludzkiej do wykorzystywania gospodarczego pewnego terenu¹⁰. Ich rola jako obiektów lokalnego kultu integrujących daną społeczność miałyby wtedy znaczenie drugorzędne.

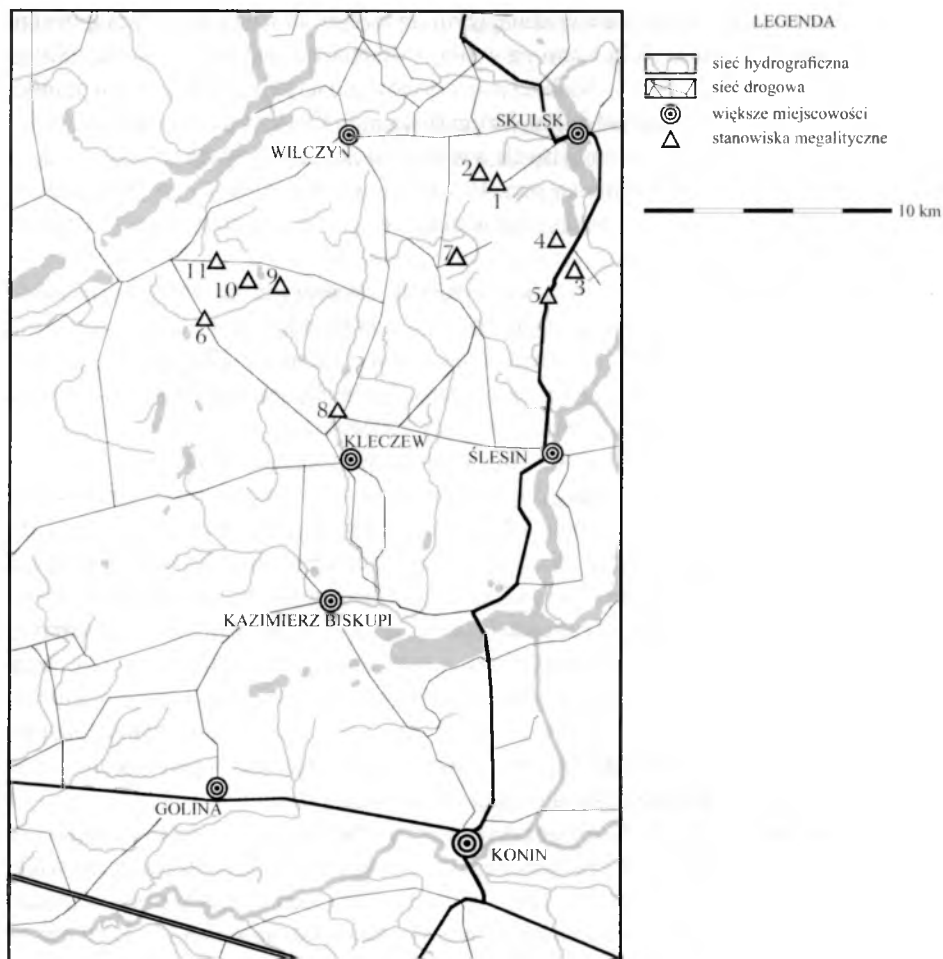
Zdaniem J. Wierzbickiego¹¹, opartym na analizie łupawskiego mikroregionu osadniczego KPL, „większość pojedynczych grobowców nie wyznaczała centrów poszczególnych grup mikroregionalnych, a granicę strefy eksploatowanej przez jedną większą

⁸ Krygowski 1961.

⁹ Renfrew 1979.

¹⁰ Piontek, Weber 1987, s. 13–34.

¹¹ Wierzbicki 1998, s. 53–67.

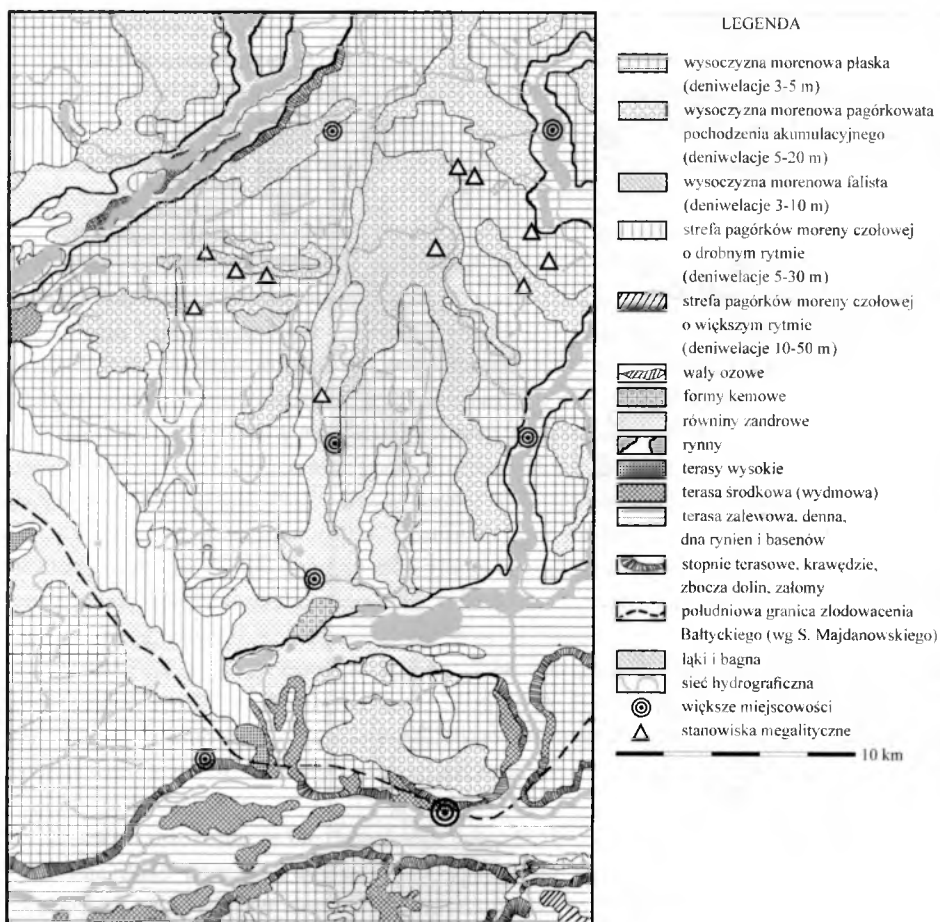


Ryc. 1. Lokalizacja cmentarzysk megalitycznych KPL grupy kleczewskiej. Numeracja według katalogu.
Wyk. P. Gaj

Fig. 1. Location of megalithic cemeteries of the Kleczew group of the Funnel Beaker Culture. Numbering after catalogue. Prepared by P. Gaj

grupę ludzką, zamieszkującą centralną osadę poganicką. W konsekwencji należy oddzielić megality pełniące funkcję »kamieni granicznych« od grobowców znajdujących się na cmentarzyskach złożonych z kilku obiektów megalitycznych i obu tym kategoriom przypisać różne znaczenie”.

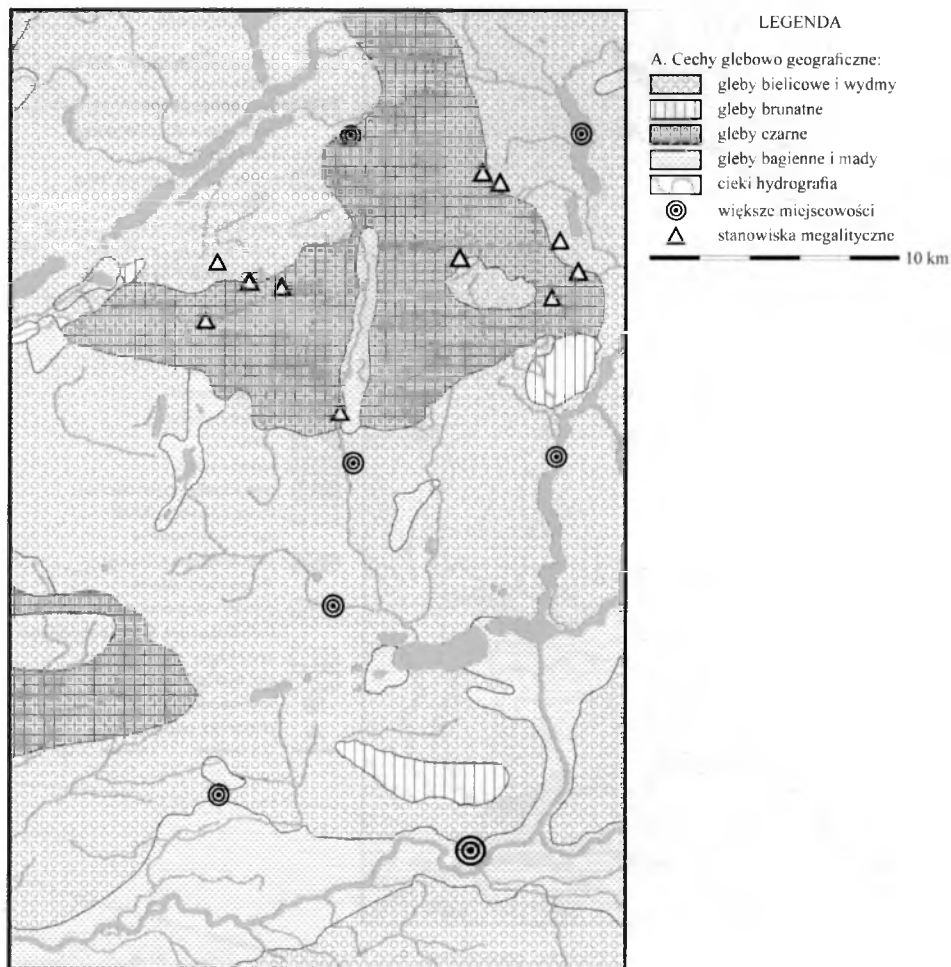
Aktualnie obserwowana dyspersja znanych cmentarzysk megalitycznych kleczewskiego mikroregionu osadniczego KPL mogłaby wskazywać na to, że faktycznie spełniały one funkcję „kamieni granicznych” otaczających centrum mikroregionu. Prawie wszystkie wyraźnie ułożone są na obrzeżach płata czarnych gleb (ryc. 3). Można przypuszczać,



Ryc. 2. Mapa geomorfologiczna regionu, uproszczona (wg Krygowski 1961). Wyk. P. Gaj
 Fig. 2. General geomorphologic map of the region (after Krygowski 1961). Prepared by P. Gaj

że były one nie tylko symbolem praw do wykorzystywania gospodarczego tego terenu, ale także znakiem chęci odcięcia się od wszystkiego, co obce, a przez to, być może, i wrogie. Funkcje te grobowce mogły wypełniać poprzez oddziaływanie na świadomość swoimi nadnaturalnymi właściwościami, jako miejsca kultu – domy zmarłych przodków. Oddziaływania te potęgowały dodatkowo ich znaczne rozmiary, imponująca megalityczna obstawa, a także wspomniane eksponowane położenie. Cechy te mogły być zrozumiałe nawet dla ludności obcej kulturowo.

Osadnictwo KPL kleczewskiego mikroregionu osadniczego wychodziło poza ów hipotetyczny pierścień wyznaczony przez grobowce. Jest to być może wskazówka, że magicznej ochronie podlegał tylko obszar najcenniejszy pod względem rolniczym. Poza



Ryc. 3. Cmentarzyska megalityczne na tle gleb. Wyk. P. Gaj

Fig. 3. Megalithic cemeteries against a soil sheet. Prepared by P. Gaj

nim gospodarka, ze względu na odmienność gleb, miała najprawdopodobniej inny charakter i to widocznie na tyle różny, że obszar ten nie wymagał takich zabiegów.

Cmentarzyska lokowane w miejscach nieekspozowanych, zdaniem J. Wierzbickiego¹², przypuszczalnie sytuowano przy niegdyś biegnącej obok drodze. Jako takie przyciągały uwagę podróżujących tymi szlakami i mogły służyć jako punkty orientacyjne.

Niestety, bardzo pociągającą poznawczo hipotezę „kamieni granicznych” burzy pytanie, gdzie znajdowały się pozostałe, wspomniane przez E. Raczyńskiego grobowce.

¹² Wierzbicki 1998.

Niewykluczone przecież, że znajdowały się one również w centrum. Zlokalizowane w strefie gleb czarnych, przyciągającej „od zawsze” intensywne osadnictwo, mogły zostać zniszczone dużo wcześniej niż te, które udało się zarejestrować w strefie gleb bieli-cowych. Jak było naprawdę, nie dowiemy się już prawdopodobnie nigdy. Nieodwracalne zniszczenia dokonane przez kopalnie odkrywkowe nie dają nam żadnych szans w tym względzie.

Wielkość cmentarzysk enklawy kleczewskiej jest trudna do oceny. Znaczne ich zniszczenie nie pozwala na wyciąganie jakichś szerszych wniosków. Z rozpoznanych nekropoli największa, licząca 5 obiektów, jest w Zberzynie stan. 3a. Pozostałe liczyły prawdopodobnie od 1 do 3 grobowców, ale jest to tylko ocena szacunkowa. Cmentarzyska przywołane przez E. Raczyńskiego składały się podobno z ok. 50 grobowców, co stawiałoby je w rzędzie największych w Polsce, ale jest to informacja nie do zweryfikowania.

Orientacja grobowców na poszczególnych cmentarzyskach jest jednakowa i generalnie zbliżona do osi E–W, co jest typowym zjawiskiem dla Kujaw i Pomorza Zachodniego (odpowiednio 88,0 i 57,7%)¹³. Stwierdzenie E. Raczyńskiego „w krzyż się przeciągają” może świadczyć, że istniały grobowce orientowane inaczej. Na podstawie cmentarzyska w Zberzynie stan. 3 i 3a możemy stwierdzić, że układ szeregowy charakterystyczny dla grupy kujawskiej był zachowywany¹⁴. Relacja E. Raczyńskiego w tym względzie jest zbyt niejasna, aby na jej podstawie coś wnioskować.

Kształt i wielkość grobowców najprawdopodobniej nie odbiegała od typowych. Badany grobowiec IV w Zberzynie stan. 3a miał ok. 55 m długości, a czoło szerokości ok. 11 m, zaś grobowiec w Celinowie (Dąb) stan. 2 miał długość ok. 94 m, a czoło szerokości 14 m. Pozostałe obiekty są tak zniszczone, że nie da się nic bliższego powiedzieć o ich rozmiarach.

Użytkowanie rolnicze kleczewskiego mikroregionu osadniczego zaczęło się prawdopodobnie dość wcześnie, bo już w fazie nutowej kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR) – Kopydłowo stan. 6¹⁵. Kontynuowane było przez kulturę późnej ceramiki wstęgowej (KPCW), przynajmniej w jej I fazie (kłutej) – Zberzyn stan. 3a¹⁶ i IIa – Kopydłowo stan. 6¹⁷. Nie było to użytkowanie zbyt intensywne – w trakcie badań AZP zarejestrowano tylko kilkanaście pewnych stanowisk związanych z osadnictwem wstęgowym. Wspomniane 550 stanowisk KPL w tym rejonie daje pojęcie o znacznej intensyfikacji zasiedlenia w okresie trwania tej kultury.

Od kiedy zaczęto budować na tym terenie grobowce megalityczne, z braku potrzebnych informacji, nie wiemy. Wspominany grobowiec IV w Zberzynie stan. 3a można datować na III (klasycznowiórecką) fazę KPL. Potwierdza to uzyskana data (niekalibrowana) C¹⁴ – (Lod – 159) 2770 ± 110 BC¹⁸. Podobnie można prawdopodobnie datować

¹³ Gorczyca 1976.

¹⁴ Gorczyca 1976, s. 39.

¹⁵ Gorczyca, Łukaszewski 1985; 1986.

¹⁶ Gorczyca 1981, s. 14.

¹⁷ Gorczyca, Łukaszewski 1986.

¹⁸ Gorczyca 1981, s. 15.

grobowiec w Woli Spławieckiej (Zberzynku)¹⁹. W stosunku do pozostałych obiektów nie mamy żadnych bliższych informacji. Znaleziony na powierzchni grobowca w Kijowcu stan. 4 fragment flaszki z kryzą mógłby sugerować, że powstał on także w fazie wióreczek²⁰, ale nie ma pewności, czy naczynie to ma związek z obiektem.

Przedstawiona tutaj w zarysie kleczewska enklawa grobowców kujawskich KPL wymaga jeszcze wielu i to szybkich badań. Rozrastające się nieubłagane kopalnie odkrywkowe bezpowrotnie niszczą wszystko, co napotkają na swej drodze. Jeszcze kilkanaście lat i nie będzie co badać.

KATALOG

1. BUSZKOWO, gm. Skulsk, pow. Konin, stan. 1 [AZP: 51–40/5]

Położenie: niewielki cypel, ekspozycja W.

Badania: bad. wyk. Żychliński, pocz. XX w.?.; bad. pow. A. Studziński, 1940; bad. pow. K. Gorczyca, 1979 (materiału nie uzyskano); bad. pow. AZP, 2003.

Liczba i rodzaj obiektów: 1 grobowiec, orientowany WE.

Uwagi: „W podmokłej dolince wznosi się pagórek z kamieni 20–30 m dług. do 4 m wys. kształtu ośłkowatego, ludność okoliczna nazywa go »żalnik«. Podobnież dawny właściciel majątku (Żychliński) rozkopał jego wierzchołek i znalazł szkielet ludzki”; wg właściciela pola kształt ośłki spowodowany był sukcesywnym oborywaniem w koło, nasyp zrównano spychaczem ok. 1970 r. Znalezioną czaszkę i kości wyrzucono do pobliskiego stawku.

Literatura: Studziński 1967, nr 26.

2. BUSZKOWO (Kolonii), gm. Skulsk, pow. Konin, stan. 2 [AZP 51–40/7]

Położenie: brak informacji, na W od stan. 1.

Badania: bad. pow. A. Studziński, 1940; bad. pow. K. Gorczyca, 1978; bad. pow. AZP, 2003.

Liczba i rodzaj obiektów: 3 (?) grobowce, orientowane WE.

Uwagi: „podobny żalnik znajdował się na terenie Buszkowa-Kolonii. Został rozebrany przed wojną z uwagi na znajdujące się w nim kamienie, o jakichkolwiek znaleziskach ludzie nic nie mówią”, na oddzielnym szkicu figurują 3 obiekty; w 1978 r. nie udało się zlokalizować obiektów, w 2003 r. także.

Literatura: Studziński 1967, nr 27.

3. CELINOWO, gm. Skulsk, pow. Konin, stan. 19 [AZP 52–41/76]

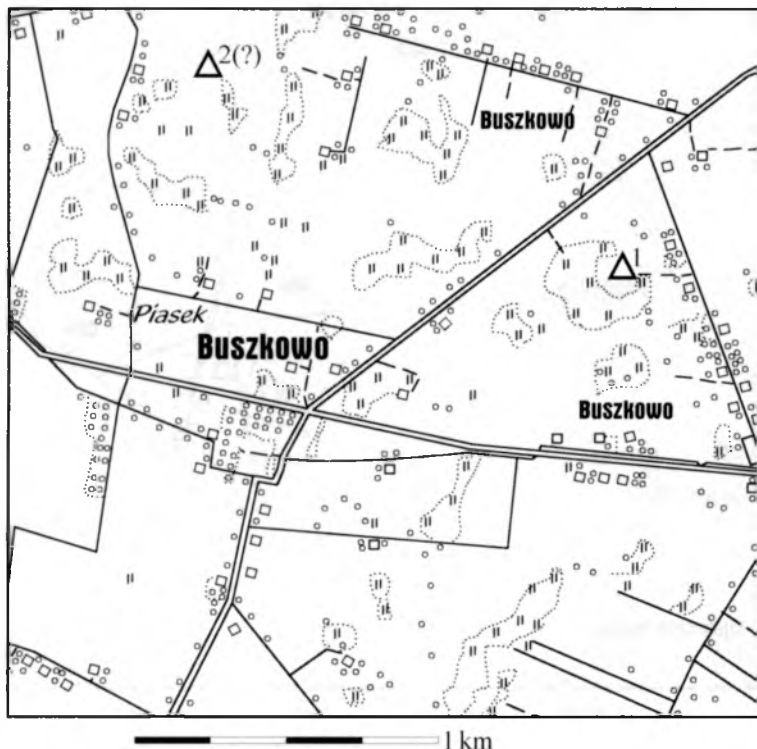
Położenie: N krawędź niewielkiej dolinki, ekspozycja S.

Badania: bad. pow. AZP, A. Łukaszewski, 1985.

Liczba i rodzaj obiektów: 1 grobowiec, orientowany WE, silnie zniwelowany, na powierzchni słabo czytelny nasyp i dwa rzędy podkładek, przy drodze duże ilości głązów pościąganych z pola.

¹⁹ Tetzlaff 1961, s. 40–47.

²⁰ Jądzewski 1936, s. 238.



Ryc. 4. Lokalizacja cmentarzysk: 1 – Buszkowo, stan. 1, gm. Skulsk; 2 – Buszkowo (Kolonia), stan. 2, gm. Skulsk. Wyk. P. Gaj

Fig. 4. Location of cemeteries: 1 – Buszkowo, site 1, Skulsk commune; 2 – Buszkowo (Kolonia), site 2, Skulsk commune. Prepared by P. Gaj

Uwagi: „Plan parcelacji z 1900 roku podaje nazwę »Żale« – być może związek z nr 26 i 27”. Niepewne, czy obiekt identyczny ze wspomnianym.

Inwentarz: 6 fragmentów ceramiki KPL, 5 KAK, 2 WŚ.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Koninie, MOK/A/1333.

Literatura: Studziński 1967, nr 29.

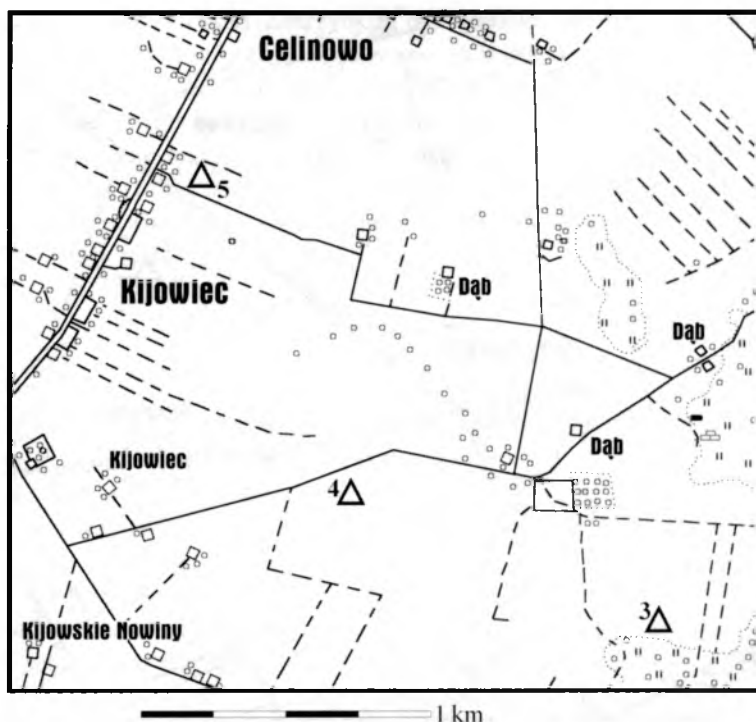
4. CELINOWO (Dąb), gm. Skulsk, pow. Konin, stan. 2 [AZP 52–41/75]

Położenie: teren płaski, na SW od niewielkiej dolinki.

Badania: bad. pow. K. Gorczyca, 1978; bad. pow. AZP, A. Łukaszewski, 1985 (materiału nie uzyskano).

Liczba i rodzaj obiektów: 1 grobowiec, długości 94 m, orientowany podstawą na E szerokości około 14 m.

Uwagi: „na gruntach b. maj. Dąb w jego zachodniej części, na południe od drogi do wsi Kijowiec istniał jak go nazywała ludność »żalnik« – długi nasyp kamienny, który w czasie wojny Niemcy rozebrali wywożąc kamienie na szosę; wg planu majątku z roku



Ryc. 5. Lokalizacja cmentarzysk: 3 – Celinowo, stan. 19, gm. Skulsk; 4 – Celinowo (Dąb), stan. 2, gm. Skulsk; 5 – Kijowiec, stan. 4, gm. Ślesin. Wyk. P. Gaj

Fig. 5. Location of cemeteries: 3 – Celinowo, site 19, Skulsk commune; 4 – Celinowo (Dąb), site 2, Skulsk commune; 5 – Kijowiec, site 4, Ślesin commune. Prepared by P. Gaj

1902 miał on długości 94 m i formę trójkąta ostrokątnego o podstawie od zachodu (recte wschodu – wg planu) około 14 m”; rok 1978, 1985 – materiału nie uzyskano.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Koninie, plan parcelacji z 1946 r. z wrysowanym obiektem.

Literatura: Studziński 1967, nr 30.

5. KIJOWIEC, gm. Ślesin, pow. Konin, stan. 4 [AZP 52–41/71]

Położenie: szczyt wyniesienia orientowanego WE, ekspozycja N.

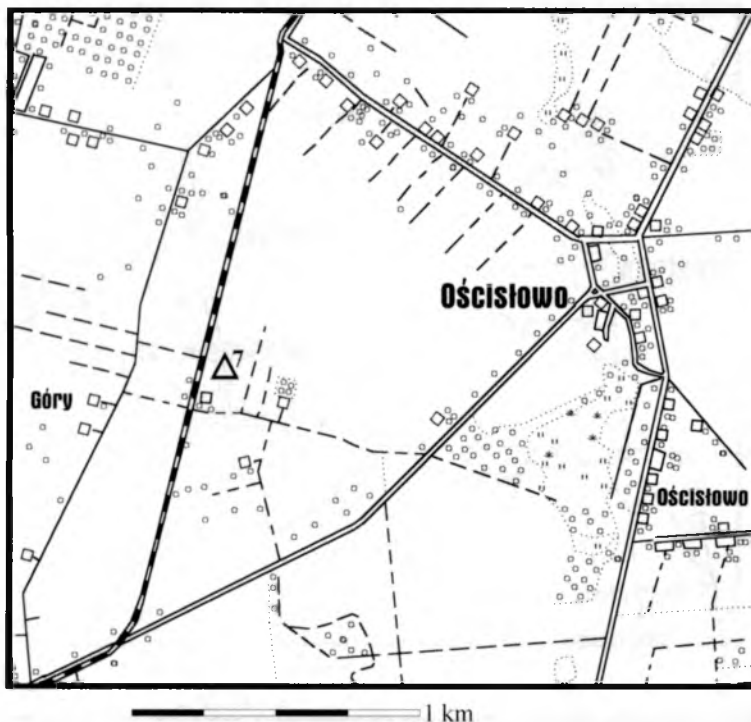
Badania: bad. pow. AZP, A. Łukaszewski, K. Gorczyca, 1985.

Liczba i rodzaj obiektów: 1 grobowiec, orientowany WE, czoło na E, silnie zniwelowany, na powierzchni słabo czytelny nasyp i rzędy podkładek, 3 większe kamienie oraz skupienie kamieni (bruk?) w okolicy domniemanego czoła.

Uwagi: wg miejscowego informatora od wielu lat wydobywano w tym miejscu kamienie.

Inwentarz: 20 fragmentów ceramiki KPL w tym fragment flaszki z kryzą, 1 odłupek krzemienisty.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Koninie, MOK/A/1334.



Ryc. 6. Lokalizacja cmentarzyska: 7 – Ościsłowo, stan. 5, gm. Wilczyn. Wyk. P. Gaj
 Fig. 6. Location of cemetery: 7 – Ościsłowo, site 5, Wilczyn commune. Prepared by P. Gaj

6. NIEBORZYN, gm. Kleczew, pow. Konin, stan. 23 [AZP 52–39/123]

Położenie: szczyt wyniesienia, ekspozycja W, WN.

Badania: bad. pow. AZP, K. Gorczyca, 1987.

Liczba i rodzaj obiektów: 2 (?) grobowce, orientowane WE, położone obok siebie, silnie zniwelowane, na powierzchni słabo czytelne nasypy i rozwleczone kamienie różnej wielkości, w tym fragmenty rozsadzonych.

Inwentarz: 2 fragmenty ceramiki KPL.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Koninie, MOK/A/4222.

7. OŚCISŁOWO, gm. Wilczyn, pow. Konin, stan. 5 [AZP 52–40/150]

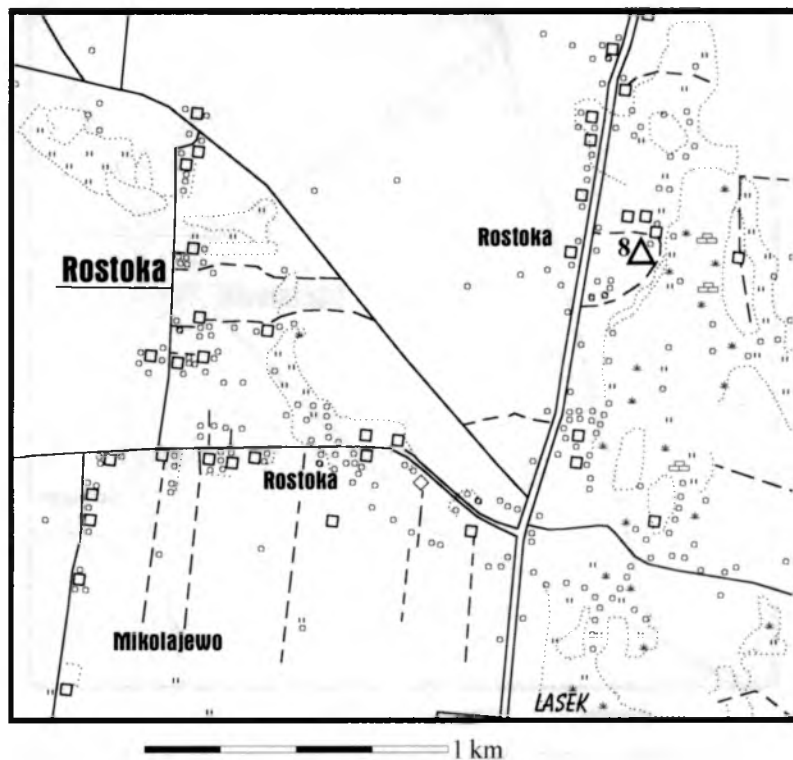
Położenie: krawędź i stok małej doliny, ekspozycja W.

Badania: bad. pow. AZP, K. Gorczyca, 1987.

Liczba i rodzaj obiektów: 3 (?) grobowce, orientowane WE, położone obok siebie, silnie zniwelowane. Na powierzchni słabo czytelne nasypy i rozwleczone kamienie różnej wielkości, przy drodze zsypane duże kamienie z obstawy.

Inwentarz: 8 fragmentów ceramiki KPL.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Koninie, MOK/A/3369.



Ryc. 7. Lokalizacja cmentarzyska: 8 – Rostoka, stan. 5, gm. Kleczew. Wyk. P. Gaj

Fig. 7. Location of cemetery: 8 – Rostoka, site 5, Kleczew commune. Prepared by P. Gaj

8. ROSTOKA, gm. Kleczew, pow. Konin, stan. 5 [AZP 53–39/182]

Położenie: krawędź doliny Rynny Kleczewskiej, ekspozycja E, EN.

Badania: bad. pow. W. Tetzlaff, 1958?; bad. pow. MOK, K. Gorczyca, 1979; bad. pow. AZP, J. Bednarczyk, 1986.

Liczba i rodzaj obiektów: 2 grobowce, silnie zniszczone, orientowane podstawą na E.

Uwagi: w latach 1978 i 1986 pozostałości nasypów ani materiału nie znaleziono; aktualnie teren zniszczony przez kopalnię odkrywkową.

Inwentarz: kilkanaście fragmentów ceramiki KPL, w tym fragment brzegu.

Zbiory: MAP – brak informacji i materiałów.

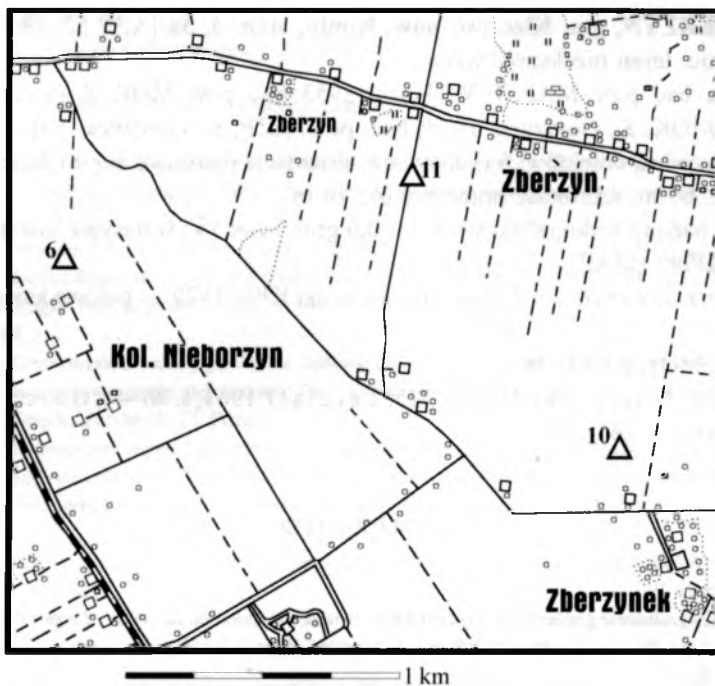
Literatura: Tetzlaff 1961, s. 43, ryc. 1, 4 (błędny podpis jako Kaliska).

9. ŻŁOTKÓW (Splawce), gm. Kleczew, pow. Konin, stan.? [AZP 52–39?]

Położenie: brak lokalizacji.

Badania: bad. pow. MAP, W. Tetzlaff, 1958?; bad. pow. AZP, K. Gorczyca, 1987.

Liczba i rodzaj obiektów: nieokreślona liczba grobowców.



Ryc. 8. Lokalizacja cmentarzy: 6 – Nieborzyn, stan. 23, gm. Kleczew; 10 – Wola Sławiecka (Zberzynek), stan. 2, gm. Kleczew; Zberzyn, stan. 3, 3a, gm. Kleczew. Wyk. P. Gaj

Fig. 8. Location of cemeteries: 6 – Nieborzyn, site 23, Kleczew commune; 10 – Wola Sławiecka (Zberzynek), site 2, Kleczew commune; Zberzyn, site 3, 3a, Kleczew commune. Prepared by P. Gaj

Uwagi: „»żalki« miały znajdować się także we wsi Sławce, śladów ich jednak w terenie nie dało się uchwycić”; Sławce obecnie należą do sołectwa Złotków; w 1987 r. pozostałości nasypów nie znaleziono.

Literatura: Tetzlaff 1961, s. 43.

10. WOLA SŁAWIECKA (Zberzynek), gm. Kleczew, pow. Konin, stan. 2 [AZP 52–39/25]

Położenie: teren nieeksploatowany.

Badania: bad. pow. MAP, T. Wiślański, 1953; bad. wyk. MAP, J. Olczak, 1956; bad. wyk. MAP, W. Tetzlaff, 1957; bad. pow. AZP, K. Gorczyca, 1987.

Liczba i rodzaj obiektów: 1 grobowiec (publikowany jako nr VI), orientacja podstawy E z odchyleniem na S, długość ok. 70 m, szerokość podstawy ok. 6 m.

Uwagi: wyniki badań publikowane jako Zberzynek, stan. 4; w nasypie grób skrzynkowy KAK. Obecnie Zberzynek należy do sołectwa Wola Sławiecka.

Inwentarz: 1. MAP – patrz publikacja; 2. MOK – 1 fragment ceramiki KPL.

Zbiory: MAP; MOK/4204.

Literatura: Wiślański 1958, s. 325; Olczak 1957, s. 219–221; Tetzlaff 1961, s. 40–44.

11. ZBERZYN, gm. Kleczew, pow. Konin, stan. 3, 3a [AZP 52–39/3]

Położenie: teren nieeksploatowany.

Badania: bad. pow. MAP, T. Wiślański, 1953; bad. pow. MOK, K. Gorczyca, 1978; bad. wyk. MOK, K. Gorczyca, 1979; bad. pow. AZP, K. Gorczyca, 1987.

Liczba i rodzaj obiektów: 5 grobowców, orientacja podstawy E z odchyleniem na S, długość ok. 60 m, szerokość podstawy ok. 10 m.

Uwagi: badany wykopaliskowo był tylko grobowiec IV; w nasypie materiał KPCW (MOK) i KPom (MAP).

Inwentarz: rok 1978–3 + 4 fragmenty ceramiki KPL; 1979 – połowa księga wpływu Zberzyn.

Zbiory: MOK/A/361, 362.

Literatura: Wiślański 1958, s. 325; Tetzlaff 1961, s. 40–44; Gorczyca 1981, s. 1–20; 1989, s. 245–246.

BIBLIOGRAFIA

Chmielewski W.

1952 *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań* [Rés.: Le problème des sépultures de Cuyavie dans la lumière de recentes études], Łódź.

Gorczyca K.

1976 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury pucharów lejkowatych na Pomorzu*, Poznań (maszynopis pracy magisterskiej w bibliotece Instytutu Prahistorii UAM).

1981 *Grobowiec kujawski w Zberzynie, woj. konińskie* [Sum.: Kuiavian grave at Zberzyn, voiv. of Konin], „Fontes Archaeologici Posnanienses” t. 30, s. 1–20.

1989 *Funnel beaker culture. eastern group, classical Wiórek (III) phase. Zberzyn, gm. Kleczew, woj. Konin, site 3a, kuyavian long barrow IV*, „Przegląd Archeologiczny” t. 36, s. 245–246.

Gorczyca K., Łukaszewski A.

1985 *Kopydłowo, gm. Wilczyn, woj. konińskie, Stanowisko 6*, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1984”, Warszawa, s. 25.

1986 *Kopydłowo, gm., Wilczyn, woj. konińskie, Stanowisko 6*, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1985”, Warszawa, s. 21–22.

Jażdżewski K.

1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce Zachodniej i Środkowej* [Zus.: Die Trichterbecherkultur in West- und Mittelpolen], Poznań.

Kolberg O.

1867 *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce, Kujawy*, cz. I, Warszawa.

1964 *Dziela wszystkie*, t. 23: *Kaliskie*, Wrocław – Poznań (reedycja).

Krygowski B.

1961 *Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej*, cz. I. *Geomorfologia*, Poznań.

Olczak J.

1957 *Zberzynek*, „Z otchłani wieków” t. XXIII, z. 4, s. 219–221.

Piontek J., Weber A.

1987 *Bezkomorowe grobowce megalityczne na Pomorzu Środkowym – próba interpretacji* [Sum.: The unchambered megalithic long barrows in the Middle Pomerania, Poland – an interpretation], „Folia Praehistorica Posnaniensia” t. II, s. 13–34.

- Raczyński E.
1843 *Wspomnienia Wielkopolski*, t. 2, Poznań.
- Renfrew C.
1979 *Problems in European Prehistory*, London.
- Studziński A.
1967 *Znaleziska archeologiczne powiatu konińskiego i jego okolicy. Zebrzał w latach 1943–1967 Antoni Studziński* (rękopis w archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Koninie).
- Tetzlaff W.
1961 *Grobowce kultury pucharów lejkowatych ze Zberzynka, pow. Konin i Obalek, pow. Koło* [Résumé: Les tombeaux de Couyavie à Zberzynek, dist. de Konin et Obalki, dist. de Koło], „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. XII, s. 40–47.
- Wierzbicki J.
1992 *Cmentarzysko kultury pucharów lejkowatych w Łupawie woj. Słupsk, stanowisko 2. Obrządek pogrzebowy grupy łupawskiej* [Zus.: Gräberfeld der Trichterbecherkultur in Łupawa, Woi. Słupsk, Fundstelle 2], Poznań.
1998 *Dynamiczny model łupawskiego mikroregionu osadniczego (ŁMO) ludności kultury pucharów lejkowatych* [Zus.: Das dynamische Model Łupawer Siedlungsregion von Bevölkerung der Trichterbecherkultur], „*Acta Archaeologica Pomeranica*”, s. 53–67.
- Wiślański T.
1958 *Sprawozdanie z prac ratunkowych w Zberzynie w pow. konińskim*, „*Przegląd Archeologiczny*” t. X, s. 317–325.

THE KLECZEWSKA ENCLAVE OF THE KUJAVIAN LONG BARROWS. AN OVERVIEW

Summary

A cluster of the Kujavian long barrows of the Funnel Beaker Culture, which is placed in the vicinity of Kleczew, Konin district, has been known since the first half of the 19th century. The first accounts referred to three cemeteries composed of ca. 50 barrows each. Unfortunately, incomplete description makes its closer location impossible. Intense and long lasting agricultural practices, in addition to devastation caused by a brown coal mining, are responsible for tearing off their remains.

Recent field survey and archive studies resulted in discovery of 11 cemeteries (there were 22 barrows altogether – see catalogue and Fig. 1) in the vicinity of Kleczew. Only 4 of them have been published to date. A relation of these cemeteries to barrows described in the 19th century remains unknown. An overall size of the Kleczew enclave cemeteries is difficult to estimate due to their considerable destruction. According to the 19th century accounts, these cemeteries consisted of ca. 150 barrows, which place them among the largest sites of this type in Poland. Unfortunately, these reports are unverifiable.

The Zberzyn cemetery (site 3), which is composed of five barrows, is the largest among discovered sites. Remaining cemeteries comprised between 1 to 3 barrows. These sites form a distinct complex clustered between the Gopło and the Ślesin Lakes from the east and the Wilczyn and Powidz Lakes from the west. The south border of the complex is marked by the Gosławice Lake. The discussed region is defined geographically as the Kleczew Plain, which is a part of the Kujavia Lake District.

A field survey of the region, conducted within the Polish Archaeological Record programme, has revealed more than 550 sites associated with the Funnel Beaker Culture. A majority of them is placed northwards of the parallel crossing Kleczew (ca. 510 sites). This is a territory covered by highly fertile black soils, which have always been preferred by farmers. There were only 40 sites discovered to the south from this parallel.

Distribution of long barrows is believed to reflect a settlement system of the Funnel Beaker Culture communities, as pointed out recently in the literature. According to C. Renfrew, these objects are defined as

symbols used by a group to lay claim to economic exploitation of a given territory. Consequently, its role as a local cult centres integrating local community would be of secondary significance. J. Wierzbicki has argued that these barrows were a kind of 'boundary stones' marking a communal exploitation zone. It is possible though, they were not only symbols used to lay claim to economic exploitation of this territory but also symbols of separation from everything what alien and possibly hostile.

Observed distribution of the Funnel Beaker Culture megalithic cemeteries of the Kleczew microregion is in fact indicative of its role as 'boundary stones' surrounding its centre. Almost all of them are placed at the edge of fertile black soils (Fig. 3).

Occupational area of the Funnel Beaker Culture Kleczew enclave was larger than a zone surrounded by megalithic tombs, which implies that only agriculturally valuable territories were magically protected. Economy outside of the hypothetical border ring was probably of considerably different character due to dissimilarity of a soil sheet. A degree of this dissimilarity was arguably large enough to exclude a need for special protection.

A verification of hypothesis about megaliths as 'boundary stones' is obstructed by impossibility of determination of other barrows of the Kleczew enclave. One cannot exclude that they were also placed in the very centre of a black soil zone, always attracting intense occupation. However, they may have been destroyed much earlier than those discovered in a sandy soil zone. Similar observations have also been made in Kujavia. Irreversible destruction by a brown coal mining makes discovery of these monuments impossible.

Barrows alignment at particular cemeteries is identical. They are placed along E-W axis, which is typical of Kujavia and West Pomerania. One cannot exclude, however, that some other monuments were oriented differently. It seems that barrows were placed in rows, similarly as in Kujavia. Their size and shape was also within the range of similar objects.

A date of the earliest barrows is unknown. They were certainly built in phase III (a classical Wiórek phase) of the Funnel Beaker Culture. Barrow IV from Zberzyn, site 3a (2770 ± 110 conv. bc (Lod - 159)) and a barrow from Wola Spławiecka (Zberzynek) have been dated back to this phase. No date of other barrows is determined. A small fragment of flanged jug from the barrow surface in Kijowiec, site 4, may indicate that it was also constructed in this phase.

This general outline of the Kleczew enclave of the Kujavian long barrows needs to be necessarily amended by new excavations. Due to rapidly enlarging quarries, this area will in a dozen or so years be irrevocably destroyed.

Translated by Arkadiusz Marciniak